

UDK 821.112.2-1,09 Goethe, J. W. von
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. 4. 2009.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2009.

LUKO PALJETAK
Gorica sv. Vlaha, 155, HR – 20000 Dubrovnik

"PUTNIKOVA NOĆNA PJESMA" (II) J. W. GOETHEA

Ovaj članak bavi se "Putnikovom noćnom pjesmom" (II) J. W. Goethea. Nastala je u jednom danu (6. IX. 1780.), napisana kredom na zid neke kolibe u brdima iznad gradića Ilmenaua, ona je primjer Goetheova "automatskog pisanja", anticipatorskog u odnosu na smjer koji će se pojaviti tek u prvoj polovici XX. stoljeća. Pisac ove kratke studije vidi stoga u njoj tragove Goetheova spontanog zen-osjećaja svijeta, odraz njegove podsvjesne težnje za nirvanom, otkriva sličnosti između te pjesme i stihova japanskog pjesnika Ryōkana. Posebna pozornost posvećena je odnosu "Putnikove noćne pjesme" (II) i Goetheove pjesme "Putnik". Biografski pristup kombiniran je s fenomenološkim, s osvrtom na analizu Vladimira Nazora koji u "Putnikovoj noćnoj pjesmi" (II) vidi odraz Spinozine filozofije, ali i natruhe Goetheova panteizma. Ovaj kratki rad posvećen je gđi prof. dr. Nevenki Košutić-Brozović.

KLJUČNE RIJEČI: J. W. Goethe, "Putnikova noćna pjesma" (II), Charlotte von Stein, "Putnik", Ryōkan, zen-budizam, panteizam, Spinoza, Vladimir Nazor

"Putnikovu noćnu pjesmu" (II) J. W. Goethe zapisao je u žurbi, kredom, na zid šumske kolibe u brdima iznad gradića Ilmenaua u Tiringiji. Pretpostavlja se da je to bilo 6. rujna 1780.¹ Tada je imao 31 godinu. Dolazeći često u taj kraj nosio ju je zacijelo u sebi kao osjećaj neke pred-pjesme koju je, kada se u njemu uobličila oslonivši se na ono što Vladimir Nazor naziva "riječi-majke",² trebalo munjevito fiksirati, da se ne izgubi u istom trenutku kada se i pojavila. Goethe o tome i sam svjedoči: "tako se često događalo, da bih sâm sebi govorio pjesmicu, a da je poslije nisam mogao ponovo složiti, da sam u nekoliko navrata odjurio do pulta ne gubeći ni toliko vremena, da popravim arak, koji je ležao koso, nego bih u dijagonali napisao pjesmu od početka do kraja, a da se nisam maknuo s mjesta."³ Činio je to najčešće olovkom.

¹ "Pjesma je nastala vjerojatno 6. rujna 1780. blizu gradića Ilmenau u Tiringiji, gdje je Goethe znao boraviti u šumskoj kolibi. Pjesmu je zapisao na zid kolibe. Prvi je autorizirani tekst objavljen u *Goethes Werke*, Stuttgart-Tübingen, 1815." J. W. Goethe, *Ausgewählte Gedichte / Izabrane pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 172. "(...) to pesem je Goethe napisal na leseno steno v koči na Gickelhahnu pri Ilmenauu v noči med 6. in 7. septembrom 1780." J. W. Goethe, *Pesmi*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1950, str. 270.

² Vladimir Nazor, "Goetheov 'Wanderers Nachtlied' u našim prijevodima", u: *Eseji / Članci / Polemike*, Zora, Zagreb, 1950, str. 333.

³ Goethe, 1999: 7-8. "Odlomak o noćnom zanosu podsjeća na neke težnje u dvadesetom stoljeću, na nadrealistička snatrenja o stvaralaštvu oslobođenom svakog udjela svijesti, na „automatsko pisanje“, u kojemu ruku vodi podsvijest." Viktor Žmegač, "Goethe – lirski Protej", u: Goethe, 1999: 8.

U ovom slučaju bila je to kreda koja mu je tada zasigurno bila najprikladnija za bilježenje tih slavni "prigodnih" stihova:

Nad svim vrhovima
je mir.
U vršcima svima
jedva će živ
i dašak još koji biti.
Pjevanje ptica je stalo.
Čekaj: još malo
pa ćeš počinut i ti.⁴

Ta "prigodnost ovdje nema uobičajeno značenje: nije riječ o naručenoj retoričkoj vještini koja će svečano obilježiti kakvu dvorsku, društvenu ili vjersku prigodu; nego o plodu prolazna ali nezaboravna trenutka, koji je prigoda u tom smislu što valja iskoristiti sretan tren osjećajnog i osjetilnog uzbuđenja koje će se pretočiti u jezik."⁵ U osnovi te pjesme stoji stoga Goetheov spontani zen-osjećaj⁶ svijeta. Autor u njoj kao da odgovara na pitanje iz pjesme suvremenog japanskog pjesnika Jamamota Eizôa (1758. - 1831.), koji je imao redovničko ime Ryôkan⁷: "Gdje ću prenočiti, / razmišljam, / u ove ledene noći, / kad počinje i oluja - / samotni putnik u svijetu tame?"⁸

Kada je 47 godina poslije posjetio isti kraj Goethe je, prema Eckermannovim riječima, posvjedočio: "vrlo često sam bio na ovom mjestu. (...) Čovjek se skući u tijesnom domaćinstvu. Ovdje se on osjeća velik i slobodan, kao velika priroda koja je pred njim, a takav bi trebao biti uvijek. Odavde imam pogled na mnoštvo točaka na koje se nadovezuju najbogatije uspomene dugog života. Što sve nisam doživio u svojoj mladosti ondje preko u brdima Ilmenaua."⁹

⁴ Prev. Mihovil Kombat; cit. prema: Nevenka Košutić-Brozović, *Čitanka iz stranah književnosti II*, Školska knjiga, Zagreb, 1970, str. 10. Navodimo i prijevod Bulcsú Lászlóa: "Svud na vrhu gorja / sve spi. / Svud usred borja / jedva ti / oćutiš pir. / Muk ptičica stoji u gaju. / Nać ćeš na kraju / i ti svoj mir." (Cit. prema Goethe, 1999: 83) Evo i prijevoda Ferda Ž. Milera: "Na visovima gorja / svud mir. / U vršcima borja / vjetra pir / tek čuješ koj. / Ptice počivaju gorom / čekaj, i ti ćeš skorom / nać počin svoj." Cit. prema: F. Ž. Miler, *Antologija svjetske lirike*, Naklada Stjepan Kugli, Zagreb, 1922, str. 40.

⁵ V. Žmegač, u: Goethe, 1999: 10. Rekli bismo da je taj tren po tome sličan onom haiku-trenu.

⁶ "U vezi s tim još bih jednom istakao kako takvo gledanje, *zen*-gledanje, nipošto nije rezervirano za Dalekoistočnjaka. Ne vidim u tom pogledu boljeg primjera izvornog 'zapadnjačkog zena' od strofe jednog od najvećih pjesnika svih vremena, Johanna Wolfganga Goethea, koju, začudo, čini mi se, u tom kontekstu nisu citirali: *Willst du ins Unendliche schreiten? / Geh nur im Endlich nach allen Seiten! / Willst du dich am Ganzen erquickern, / So musst du das Ganze im kleinsten erblicken.* // U slobodnijem prijevodu evo toga Goetheova zapisa iz 1815. godine: *Želiš li koraknuti u beskonačno? / Pođi samo na sve strane u konačnom! / Želiš li se osvjježiti cjelinom, / Moraš cjelinu spaziti u najmanjem.*" Vladimir Devidé, *Zen*, Znanje, 1992, str. 174-175.

⁷ Što znači: "Dobar i široka srca"; vidi: V. Devidé, 1992: 115.

⁸ Cit. prema: V. Devidé, 1992: 125.

⁹ Cit. prema: J. P. Ekerman /Eckermann/, *Razgovori sa Geteom*, Rad, Beograd, 1963, str. 124 - 125.

Odmah na početku svog dolaska u Weimar¹⁰ Goethe je napisao "Putnikovu noćnu pjesmu" (II) posvećenu Charlotti von Stein.¹¹ U njoj "izvinuo mu se bolan uzdah: 'Slatki miru, dođi, ah, dođi u moje grudi!'"¹² "Putnikova noćna pjesma" (II) nastavak je te čežnje, njen produženi uzdah. Dana 6. rujna 1780., zacijelo nakon nastanka tih stihova, Goethe piše gospođi von Stein: "Smjestio sam se na Gickelhahnu, najvišem brdu u okolici, koje bi se na zvučnom jeziku moglo zvati Alektriogalonaks, da se sklonim od vreve gradića, tužakanja, zahtjeva, nepopravljive ljudske smušenosti. Da su samo danas zabilježene sve moje misli, među njima bi bilo i vrijednih. Predobra moja, silazio sam u špilju Hewmannove Stijene, na mjestu gdje ste bili sa mnom i poljubio slovo S, urezano ovdje još tako jasno kao da je to bilo jučer (...). Pomolih se stoglavom bogu koji me toliko unaprijedio i promijenio, a ipak mi je sačuval Vašu ljubav kao i ove stijene, da tako nastavi i učini me dostojnim Vaše ljubavi. Nebo je sasvim čisto i dolazim uživati u zalasku sunca. Pogled je veličanstven. Sunce je zašlo. To je upravo predjel čije sam Vam magle naslikao dok su se dizale. Sada je tako čist i miran i tako nezanimljiv¹³ kao velika divna duša kad se najljepše osjeća."¹⁴

Temeljni pojam stihova "Putnikova noćna pjesma" (II) – baš kao i "Putnikove noćne pjesme" (I) – jest: mir. Mir, apsolutni mir, ono je za čim pjesnik u pjesmi teži. Mir je, međutim, još nedohvatan. Lebdi povrhu svih, nevidljivih i još vidljivih vrhova. Pjesnik je još svjestan života okolne prirode, povjetarca u granju, prestanka pjevanja ptica u trenutku kada pada noć. Kome, dakle, pripada glas koji u posljednja dva stiha nudi obećanje počinka? Odgovor na to nije u pjesmi, jer mu tu nije ni mjesto. Goethe ga čuje / shvaća / prihvaća kao svoj unutarnji glas, jednako kao što prihvaća i obećanje i vjeru u ispunjenje toga obećanja.

¹⁰ "God. 1775. Goethe, u to doba već proslavljeni pjesnik, prihvaća poziv weimarskog vojvode i seli u Weimar, gdje će živjeti do smrti. U prvim godinama weimarskog perioda posvećuje se prvenstveno državničkim i dvorskim poslovima te stvara relativno malo, ali na području lirike nastaju u to doba najbolja njegova ostvarenja." N. Košutić-Brozović, 1970: 25.

¹¹ Charlotte von Stein (25. XII. 1742. - 6. I. 1827.) autorica je drame *Dido* (1867.). "Ponajznamenitije spoznanstvo bijaše za Goethea s Frau von Stein, suprugom dvorskoga nadkonjušnika i dvorskom gospođom vojvotkinje Luize. Ona tada bijaše već majka sedmero djece i u godinama, koje su u zavodljivijih gospođa osobito pogibeljne: preturila je bila trideset i treću, dakle je za sedam godina bila starija od Goethea. Nikada ne bješe ona vanredna ljepotica, ali je bila zanimljiva žena svojim duhom, načitanošću, znanjem, ukusom i finim taktom: sve se to odražavalo u finim, koketnim crtama njena lica, iz koga uz to odsijevaše veseli čar razblude i nehajna vedrina. (...) Čim je vidje, zaljubi se svom dušom u nju, a i ona je voljela slavnoga pjesnika, barem joj je njegova ljubav prijala i laskala. U ono doba ne bijahu taki sentimentalni i platonični ljubavni odnosi kao između Goethe-a i Frau von Stein ni malo neobični. (...) Kada je Goethe htio u mladenačkom zanosu prekoračiti katkada među platoničke ljubavi, onda bi ga Frau von Stein suspregnula i povratila u stare granice. Uopće je utjecaj, što ga je ta fino obrazovana, otmena i pametna gospođa imala na pjesnika, bio vrlo povoljan za njegov duševni razvoj: rijetko je tko u ono doba tako duboko poimao potrebe pjesnikove kao ona, a nitko ga prije spoznanstva sa Schillerom ne znadijaše bolje od nje bodriti na dostojanstven i velik pjesnički rad." Robert Pinter, *Njemačka književnost do smrti Goetheove*, Matica hrvatska, Zagreb, 1897, str. 308-309.

¹² Cit. prema: Pinter, 1897: 312.

¹³ Taj pojam kao da odražava Goetheov spontani zen-budistički odnos prema svijetu. "Njegovo ja dodirnulo je nesvijesnost, izvor neograničenih mogućnosti. Njegov um je *ne-um*. (...) steći *ne-um* znači osloboditi se sputavajućih motivacija svijesti." Cit. prema: D. T. Suzuki – E. From /Fromm/, *Zen-budizam i psihoanaliza*, Nolit, Beograd, 1964, str. 41.

¹⁴ Cit. prema: J. V. Gete, /J. W. Goethe/, *Ljubavna pjesma*, Džepna knjiga, Sarajevo, 1958, str. 36-37.

Analizirajući to Goetheovo "remek-djelce" Vladimir Nazor piše: "*Über allen Gipfeln / Ist Ruh*".¹⁵ Rečenica od pet riječi. Kad je izgovaram, dođe mi da dignem glavu i oči, da pružam uvis ruku. Uz prvu riječ pravim polaganu, gotovo horizontalnu kretnju; uz treću mičem prstima; a dok izgovaram posljednju, razmaknuti mi se prsti umiruju, ruka – za trenutak – ukoči. Kretnje su mi izražaj nutarnjeg doživljaja. A taj doživljaj ispoljuje se istodobno i drukčije, također iz moje nutrine; napunio sam pluća što više zrakom, da se s njime odmah dignem iznad vrhunaca (...). Udahnuo sam, dakle, kod prve riječi duboko, i zatreptao sam glasom (kao i prstima na uzdignutoj ruci), izgovarajući treću riječ, da sve, što u se udahnem, onda iz sebe polagano i izdahnem u onome dugom, sve dubljem, sve glušem, i sve ukočenijem 'u' na kraju rečenice. – Već ta dva kratka stiha od ukupno pet riječi sadržavaju čitavo zbivanje, potpun su nutarnji doživljaj, i grade cijelu jednu pjesmu. To se zbiva, jer su te riječi – u pjesnikovim ustima – primile opet svoja iskonska značenja, prometnule se iznova u riječi-majke, u prariječi, što se, izrečene, pretvaraju u djelo i tvarnost, a izronile su iz prabića, da opet urone u božansku Prirodu, koju je panteist¹⁶ Goethe tako duboko osjećao. Kozmički dah, što hače u visinama, kao da se sav izduhao nad vrhuncima i razlio se – a da se time ne izgubi – u nešto mračno i duboko, što se umirilo, pa i ukočilo, u prostorima, koji šute. Al' su bez broja nevidljivi mostovi, što spajaju visine s dubljinama, Nebesa sa Zemljom, pa između tih prvih i ove posljednje kao da i nema granica. Kozmičko hakanje, već upokojeno u visinama, smirit će se istom u našim nizinama, kao što se posljednji krugovi vode, utalasan i usred jezerceta, smiruju i gube tek uza žalove. I Goethe nakon toga veli: *In allen Wipfeln / Spürest du / Kaum einen Hauch; / Svemirski dah umire dakle zapravo – u toj noći, na zemlji – u vršikama stabala, jablanova, ili jelâ, pa i ma čega bilo, što je visoko i lako trepti, jer je riječ 'Wipfeln' (...) također jedna od prariječi, kojima Goethe izražuje više dušu nego tijelo, više suštinu nego tvar. Hakanje na umoru sišlo je dakle s visoka na našu zemaljsku razinu, u krajeve tvarnosti i konkretnosti; pa nešto tvarno i konkretno mora nastati od Daha, koji stvara i tvori čak i onda, kad nam se čini da se potpuno smiruje. / Die Vögelein schweigen im Walde. / Šuma. Ptice. To nisu više iskonski riječi-majke, od kojih mnoge žive i tkaju u Goetheovim djelima; to su – da se tako, od nevolje, izrazim – dvije od onih riječi-kćeri, kojima mi, obični smrtnici, upleteni u koprenu Maje, izražavamo sve što možemo osjetiti svojim osjetilima. A da je svemirski dah sišao u zemaljsku materiju pa se u njoj,*

¹⁵ U izvornom obliku pjesma glasi ovako: *Wandrer's Nachtlied: Über allen Gipfeln / Ist Ruh, / In allen Wipfeln / Spürest du / Kaum einen Hauch; / Die Vögelein schweigen im Walde. / Warte nur, balde / Ruhest du auch*. Temeljni pojam pjesme – mir – oslanja se na Spinozino panteističko učenje "po kojem cijeli svijet predstavlja jednu harmonijsku cjelinu: (...) bog i priroda su sliveni među sobom; sve je ispunjeno božanstvom; pojedine i djelomične pojave samo su oblici prirodnog života; odvojeno izučavanje pojedinih pojava jest ograničeno spoznanje; u pojedinom treba također tražiti i otkrivati ono vječno i potpuno. To panteističko učenje, koje vodi prema uzvišenoj ravnodušnosti prema životu, ipak donosi umirujući pogled na život i sve pojave, donosi milostiv i human pogled na ljude i njihove slabosti. Spinozina *Etika* učinila je na Goethea golem učinak. 'Ja sam našao u toj knjizi – piše on – umirenje svojih strasti; meni su se otkrili široki i slobodni pogledi na osjetilni i etički svijet. Ono što me najviše privlačilo tom filozofu bilo je beskraino nekoristoljublje koje je izbijalo iz svega u njemu (...). da budem nekoristoljublju u svemu, najnekoristoljublju u ljubavi i drugarstvu, bilo je moja viša naslada, moje pravilo. Spinozin mir, koji je izgladivao sve, bio je u takvoj proturječnosti s mojim burnim težnjama, njegova matematička metoda bila je takva suprotnost mojem pjesničkom stvaranju!" Cit. prema: P. S. Kohan, *Istorija zapadnoevropske književnosti*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1962, str. 192-193.

¹⁶ Vidi bilj, 13.

za neko vrijeme i pritajio, pokazuje nam Goethe donoseći u taj verz riječi građene dugim vokalima i konsonantima i mijenjajući iznenada ritam stiha. I sada, iz dubljine čovjeka, koji već dugo, i već umoran, luta u noći (a ta noć kao da nije naša obična, geografska, noć, već neprekidna teška noć ljudskoga života), izbija, bolno al' i rezignirano, pa i sa čežnjom, – uzdah, koji ide u susret svemirskom haku, što silazi i plinê u sve slabijem dahu, izraženom glasovima, koji kao da jedva šušte i polagano se gube u posljednjoj riječi noćne pjesme: */Warte nur, balde / Ruhest du auch.*"¹⁷ U onoj svojoj, napadanoj,¹⁸ analizi Nazor odaje svoje dobro poznavanje temeljnih postavki budizma prema kojima se bolna narav svijeta odražava i potiče željom, a smiruje u čistoj svijesti, izvan patnje i izvan života, u konačnom miru / smirenju – nirvani.

J. W. Goethe je često, baš kao i W. Blake,¹⁹ sebe prisposobljavao kao putnika, a to je, konkretno, vrlo često i bio pa tako njegove putne pjesme iskazuju i Goetheovo stvarno izletničko / turističko iskustvo i ugođaj. U "Putnikovoj noćnoj pjesmi" (II), međutim, kako smo vidjeli, iskustvo je mistično, spontano zenovsko. Pjesniku je cilj savršen spokoj – nirvana²⁰ koja "nije drugo doli jedno stanje duha ili svijesti kad stvarno transcendiramo relativnost – svijet rađanja i umiranja."²¹

U tom smislu tu pjesmu treba dovesti u vezu s Goetheovom dijaloškom pjesmom "Putnik" (Der Wanderer) napisanom osam godina prije.²² U njoj se, u planinskom okolju, bilježi dijalog između Pjesnika i Žene koja u rukama drži dojenče. Putnik je bez ikakva prtljaga, idući planinom, dospio do nje, a ona ga upućuje dalje, puteljkom koji "vodi do kolibe". Na tom putu putnik će sresti tragove mnogih kultura minulih vremena. Pokraj njih, po nalogu Žene, mora proći sve dok, uspinjući se sve više i više, ne dođe do kolibe u kojoj mu Žena nudi večeru i počinak, spokojan kao i san dječaka koji u kolibi spava čekajući da mu se otac vrati iz polja. Putnik ne prihvaća taj poziv. Nastavlja svoj put pitajući Ženu: "kamo će me odvesti / puteljak onaj preko brda?" Njen je odgovor: "U Kumu."²³ Putnik zatim odlazi dalje imajući pred sobom kao cilj istu tu idealnu, reklo bi se žanr-sliku "mirna zaklona, / u kom je ljuti sjever nemoćan, / i gdje se zraci podnevnoj / gaj topola opire", izgovarajući u sebi svoju, susretom sa Ženom potaknutu želju-molitvu: "A kad se zatim / predvečer /

¹⁷ V Nazor, 1950: 331-334.

¹⁸ Na taj Nazorov tekst reagiraju A. Haler, A. Hrvojić i Ž. Švarc. Vidi o tome: V. Nazor: "Jesu li glasovi prazan šum", u: *Eseji / Članci / Polemike*, Zora, Zagreb, 1950, str. 354, bilj. 1.

¹⁹ Vidi npr. pjesmu "Duhovni putnik", u: William Blake, *Pjesme / Videnja / Proročanstva*, Konzor, Zagreb, 2001, str. 99-102.

²⁰ "(...) sve stvari sastoje /sel/ od *šunjali*a, praznine, a čisti je odsjaj te praznine samilost. (...) Svemir je suosjećanje koje je poznato kao *šunjali*, praznina. (...) Ali onoga tko se očistio i sjedinio svoju dušu s beskonačnom prazninom, obuzet će radosno čuđenje. (...) njemu se otkriva 'vrhovna spoznaja', beskonačna praznina, bezimena, apsolutna, nepromjenljiva, besprijeekorna, bez početka i bez kraja." Mulk Râj Anand, *Kama kala*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1968, str. 42.

²¹ Devidé, 1992: 33.

²² Pjesma je vjerojatno nastala 1772. u Frankfurtu.

²³ Je li to neko mjestance u okolici Ilmenaua, ili je to pak ona daleka kavkaska Kuma, pitanje je na koje pjesma ne daje odgovor. "Vrata pjesnikove radionice najčešće su samo diskretno otkrivena." Žmegač, u: Goethe, 1999: 9.

povratim kući, k svojoj kolibi, / pozlaćenoj suncem posljednjim, / daj, da me takva žena dočeka / s dječakom na rukama."²⁴

Ipak, je li mir iz "Putnikove noćne pjesme" (II) mir za kojim žudi Putnik iz pjesme "Putnik"? Zasiurno nije. U prvoj "*Wandrer's Nachtlid*", savršeno, poput kakva Skrbabinova preludija složenoj pjesmi, dominantni pojam *mir* (Ruh)²⁵ veže se sa zaključnim pojmom *ti* (du) internalizirajući prostor u kojem će se zbiti onaj počinak / spokoj, ondje gdje pjesnik neće biti sam ni ičim okružen u svojem konačnom sjedinjenu sa zak(l)onima sve/mira.

Kao što piše spomenuti Ryōkan: "Lutajući sam među planinama / naiđoh na napuštenu kolibu: / Stijene su joj se raspale i postoji tek prolaz za lisice i zečeve. / (...) Pod prozorom leži zaboravljena knjiga pjesama prekrivena paučinom."²⁶ U toj knjizi i ova Goetheova je pjesma.²⁷

"THE TRAVELLER'S NIGHT-SONG" (II) BY J. W. GOETHE

SUMMARY

The paper discusses "The Traveller's Night-Song" (II) by J. W. Goethe. Created in one day only (6th September 1780), and written on a wall of a mountain cabin above the small town of Ilmenau, it is an example of Goethe's "automatic writing", anticipatory of a new trend which was to appear much later, in the first half of the 20th century. The author of this short research, therefore, finds in this poem traces of Goethe's spontaneous zen-feeling of the world, a reflection of his unconscious longing for nirvana, and detects some similarities between Goethe's poem and some verses written by the Japanese poet Ryōkan. Special attention is given to the relationship between "The Traveller's Night-Song" (II) and Goethe's other poem titled "Traveller". The biographical and phenomenological approaches here are combined and due consideration is given to Vladimir Nazor's analysis, who, in this poem, finds a reflection of Spinoza's philosophy and some elements of Goethe's pantheism. This paper is a tribute to Professor Nevenka Košutić-Brozović.

KEY WORDS: J. W. Goethe, "The Traveller's Night-song" (II), Charlotte von Stein, "The Traveller", Ryōkan, zen-buddhism, pantheism, Spinoza, Vladimir Nazor

²⁴ Cit. Prema Goethe, 1999: 30-47; pjesmu je preveo Dobriša Cesarić. "Goethe je dijalošku idilu o putniku (*Der Wanderer*, nastalu također na početku sedamdesetih godina) uvrstio među pjesme o umjetnosti i umjetnicima. Time je, donekle, sugerirao smjer tumačenja. I ta je pjesma primjer autorova usvajanja i preobražavanja tradicije, u ovom slučaju elemenata antičkoga pastoralnog i idiličkog pjesništva. (...) Dijalog dijelom, u ženinu izrazu, slijedi stilsku narav idile u osamnaestom stoljeću, no u putnikovu govoru rasplamsava se nova poetska sloboda Goetheove himničke lirike. Znakovito je da u putnikovim riječima zanos ne izaziva samo priroda, koja zajamčuje postojanost života, nego i kulturna starina, dakle umjetničke tvorbe (...). Stoga u toj pjesmi putnikov put vodi prema nalazištu kulturnih spomenika, no putnik u isti mah snatri o sjedinjenju sa zakonitostima prirode: u domu, obasjanom večernjim suncem, mogla bi ga očekivati žena sa djetetom u ruci." Žmegač, u: Goethe, 1999: 17-18.

²⁵ "(...) sve je (...) rečeno u njegovu 'Ist Ruh', u kojem je vokal 'u' pun tame i šutnje". Nazor, 1950: 335.

²⁶ Devidé, 1992: 126.

²⁷ Ovaj svoj kratki rad posvećujem prof. dr. Nevenki Košutić-Brozović. Na Filozofskom fakultetu u Zadru bio sam njezin student od 1964. - 1969. godine, a od 1976. do 1978. i njezin asistent na katedri za Svjetsku književnost. Našu suradnju krasio je lijep prijateljsko-profesionalni odnos.